

TERMINOLOGIJA IR DABARTIS

Robertas STUNŽINAS

Lietuvių kalbos institutas

STATYBOS TERMINIJOS SINONIMIJA

Statybos terminija pradėjo formuotis XIX a. viduryje: *Keleivio* (1849–1880) ir *Aušros* (1883–1886) mokslo populiarinimo straipsniuose rašyta apie statybas, statybines medžiagas ir jų rūšis. Tarpukariu Kauno Vytauto Didžiojo universitete buvo renkami, kuriami ir sisteminami statybos ir kitų sričių terminai. Vėliau statybos terminų ėmė rasti verstiniuose ir originaliuose statybos vadovėliuose, moksliniuose straipsniuose, monografijose. Nemažą dabartinės statybos terminijos dalį galima rasti XX a. vidurio bendruosiuose technikos, chemijos, fizikos terminų žodynuose. Nepriklausomybės laikotarpiu pasirodė net trys dideli statybos terminų žodynai: 1992 ir 1993 metais dvikalbiai *Rusų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas* (J. Kivilša, A. Kudzys, A. Rosinas, spec. red. akad. A. Kudzys, Vilnius, 1992, 560 p., apie 21 000 terminų, toliau – RLSTŽ) ir *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas* (A. Kudzys, A. Rosinas, B. Kudzienė, spec. red. akad. A. Kudzys, Vilnius, 1993, 437 p., apie 21 000 terminų, toliau – ALSTŽ), 2002 metais – penkiakalbis *Statybos terminų žodynas* (A. Kudzys, A. Rosinas, B. Kudzienė, moksl. red. akad. A. Kudzys, Vilnius, 2002, 879 p., apie 23 000 terminų, toliau – STŽ). Šiame straipsnyje sandaros, kilmės, reikšmės ir raidos aspektais analizuojama šių žodynų sinonimija.

Nagrinėjami šaltiniai pasirinkti dėl kelių priežasčių. Visų pirma norėta aprėpti ne vienos srities sinonimijos faktus – statybos terminų žodynai apima dažniausiai vartojamus architektūros, mechanikos, geotechnikos, hidrotechnikos, civilinės, pramonės ir transporto statybos, vandentvarkos terminus. Kadangi minėtuosius žodynus skiria dešimtmetis, norėta pažvelgti į sinonimijos kaitą. Šį kartą atsiribota nuo negausių sinoniminių skolinčių terminų grupelių, t. y. skolinių sinonimų eilučių ir skolinių bei hibridų (terminų iš tarptautinės ar skolintinės šaknies ir lietuviško afikso)

sinonimų eilučių. Iš viso nagrinėjamos 1858¹ sinonimų eilutės, iš kurių 1653 yra skirtingos.

Sinonimija atsiranda iš skirtingos žodynų autorių vartosenos, naujų kūrų kūrybos, nevienodo savos kalbos mokėjimo; tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija dažnai priklauso nuo kalbos politikos ar atskirų autorių palinkimo². Terminijoje sinonimai siejami su ta pačia sąvoka ar daiktu, bet jie neapibūdina jo skirtingų ypatybių. Sinonimija ypač būdinga pradiniam terminijos formavimosi etapams, kai geriausias terminas sąvokai pavadinti dar neparinktas ir vienu metu egzistuoja keli terminai ar variantai (Gaivenis 2002: 125). Statybos terminų žodynuose sinoniminių terminų arba jų sinoniminių dėmenų kilmės atžvilgiu išsiskiria du sinonimijos tipai – vienašakilmė, t. y. grynai lietuviškų terminų sinonimija, ir įvairiašakilmė, t. y. lietuviškų bei skolintinių terminų sinonimija. Tiriame medžiagoje 51,2% sudaro³ grynai lietuviškų terminų sinonimų eilutės, šiek tiek mažiau yra įvairiašakilmės sinonimijos atvejų. Vyrauja vienašodžių terminų sinonimų eilutės – 53,4% visų nagrinėjamų sinonimų eilučių. Šiek tiek mažiau yra sudėtinių terminų eilučių – 24,7% ir mišrios sandaros (mišriųjų) terminų eilučių – 21,9%. Kalbamų tipų duomenys yra pateikti lentelėje.

Iš lentelės matyti, kad daugiausia sinonimų eilučių pateikta ankstesniuose statybos terminų žodynuose. Palyginti nedidelis sinonimų eilučių kiekis naujajame STŽ leidžia daryti prielaidą, kad per dešimtmetį statybos terminija gerokai nusistovėjo. Taip pat galima matyti beveik tolygų sinonimijos tipų pasiskirstymą: vienašodžių terminų ir mišriųjų sinonimų eilučių daugiausia pateikta ankstesniuose žodynuose. Daugiausia sudėtinių terminų sinonimų eilučių yra pateikta STŽ, mažiausia – RLSTŽ. Nors sudėtinių terminų sinonimų eilučių naujajame STŽ yra daugiausia, sinonimų įvairovė šiam žodynui nebūdinga – dauguma sinoniminių dėmenų pasikartoja. Taip pat reikia pasakyti, kad skirtingo laiko žodynų sinonimija yra nevienoda – vos 2,6% visų nagrinėjamų sinonimų eilučių galima

¹ Čia nagrinėjami ne visi šiuose žodynuose pateikti sinoniminiai terminai. Dalis *Rusų–lietuvių kalbų statybos terminų žodyno* ir *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodyno* sinoniminių terminų yra diskutuoti (plačiau žr. Kaulakienė 1994: 100).

² Apie terminų sinonimiją plačiau žr. Keinys 1980.

³ Pateikti duomenys yra suapvalinti.

aptikti ankstesniuose RLSTŽ, ALSTŽ ir naujajame STŽ (apie sinonimų raidą bus kalbama vėliau).

Lentelė

Statybos terminijos sinoniminių terminų eilutės pagal kilmę ir dėmenų skaičių

Sinonimų eilutės pagal sinoniminių dalių kilmę	Žodynas	Sinoniminių terminų eilutės pagal sandarą			Iš viso
		Vienažodžių terminų eilutės	Sudėtinių terminų eilutės	Mišriosios eilutės	
Lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimų eilutės	RLSTŽ	212	38	111	361
	ALSTŽ	147	75	73	295
	STŽ	75	114	62	251
Lietuviškų terminų sinonimų eilutės	RLSTŽ	287	91	59	437
	ALSTŽ	167	66	44	277
	STŽ	105	76	56	237
Iš viso		993	460	405	1858

1. Lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimija

Statybos terminų žodynų sinonimų eilučių analizavimą tikslingiausia pradėti nuo mažiausiai diskutuotinos sinonimijos grupės – įvairiakilmės sinonimijos. Kai kurie kalbininkai tokių sinoniminių terminų sinonimais išvis nelaiko, pavyzdžiui, lenkų terminologas E. Grodzinskis vienareikšmius skirtingos kilmės terminus vadina *heteronimais* (žr. Суперанская 2003: 48). Statybos terminijoje įvairiakilmė sinonimija yra mažai pakitęs sinonimijos sluoksnis, šios grupės sinonimai turi mažiausiai leksinės reikšmės skirtumų.

Sandaros atžvilgiu lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimija yra nevienalytė – galima išskirti devynias smulkesnes grupeles. Didžiausią grupelę sudaro vienažodžių terminų sinonimų eilutės – iš 783 skirtingų šios grupės sinonimų eilučių 332 yra vienažodžių terminų sinonimų eilutės. Čia dažniausios (rastos 272) eilutės su lietuviškais ir tarptautiniais

terminais, pvz.: *adsorbcija*, *įgertis* STŽ 13, *aeratorius*, *vėdintuvas* ALSTŽ 8, *amortizacija*, *dėvėjimasis* STŽ 19, *aparatas*, *prietaisas* ALSTŽ 14, *apmušalas*, *tapetas* ALSTŽ 238, *atnaujinimas*, *renovacija* STŽ 50, *bandiklis*, *testeris* STŽ 66, *bazė*, *atrama* STŽ 72, *damba*, *pylimas* ALSTŽ 94, *defektas*, *trūkumas* ALSTŽ 98, *deflektorius*, *kreiptuvas* RLSTŽ 241, *dinamometras*, *jėgomatis* STŽ 121, *dumpkaras*, *savivartis* STŽ 131, *ekskavatorius*, *žemkasė* STŽ 138, *ekvivalentas*, *atitikmuo* STŽ 140, *eskizas*, *apmatai* STŽ 146, *fabrikas*, *gamykla* ALSTŽ 137, *gembė*, *konsolė* RLSTŽ 144, *įduba*, *niša* ALSTŽ 10, *išplova*, *erozija* ALSTŽ 293, *ištekliai*, *resursai* ALSTŽ 281, *iteracija*, *kartojimas* ALSTŽ 188, *kohezija*, *sankiba* ALSTŽ 66, *kolektorius*, *rinktuvas* ALSTŽ 186. Vienažodžių terminų sinonimų grupelėje pirmenybė dažniausiai teikiama tarptautiniams terminams⁴, tai būdinga visiems nagrinėjamiems žodynams, pvz.: *dezintegratorius*, *smulkintuvas* ALSTŽ 108, *diskas*, *skridinys* RLSTŽ 75, *ekspertas*, *žinovas* RLSTŽ 482, *kioskas*, *krautuvėlė* RLSTŽ 164, *kolona*, *statramstis* ALSTŽ 67, *konstanta*, *pastovioji* STŽ 275, *markė*, *ženklas* RLSTŽ 173, *rampa*, *pakyla* RLSTŽ 333, *šarnyras*, *lanksta* ALSTŽ 189. Sinonimų porų su pagrindiniais lietuviškais terminais yra tris kartus mažiau, pvz.: *deglas*, *fakelas* RLSTŽ 450, *griovys*, *tranšėja* ALSTŽ 110, *nuotrauka*, *fotografija* RLSTŽ 376, *priimtuvas*, *resiveris* ALSTŽ 274, *strypas*, *štanga* ALSTŽ 285. Tarptautinių terminų pirmumą visų pirma reikėtų aiškinti žodynų sandara (RLSTŽ ir ALSTŽ lietuvių kalba yra antroji), be to, žodynų autoriai daug rėmėsi užsienio literatūra. Lietuviškų terminų atsiradimą (ypač ankstesniuose žodynuose) lėmė tarptautinių terminų pakaitų ieškojimas.

Prie lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimijos priskirtinos ir sinonimų eilutės su lietuviškais ir hibridiniais terminais (aptikta 60 eilučių). Dažniausiai tokių sinonimų porose pagrindiniai yra hibridiniai terminai, pvz.: *adekvatumas*, *atitikimas* ALSTŽ 6, *diskretumas*, *netolydumas* STŽ 122, *dualumas*, *dvejopumas* RLSTŽ 71, *efektyvumas*, *veiksmingumas* ALSTŽ 123, *homogeniškumas*, *vienalytiškumas* RLSTŽ 61, *monolitiškumas*, *vientisumas* RLSTŽ 462, *šlifotuvas*, *gludintuvas* STŽ 616, *uni-*

⁴ Tiesa, nagrinėjamuose žodynuose yra tokių sinonimų porų, kuriose vienu atveju pagrindinis yra tarptautinis terminas, kitu atveju – lietuviškas. Daugiausia tai būdinga ankstesniems dvikalbiams žodynams, kuriuose lietuvių kalba yra antroji, pvz.: *oranžerija*, *šiltnamis* ALSTŽ 82, *šiltnamis*, *oranžerija* ALSTŽ 179.

*fikavimas, (su)vienodinimas*⁵ RLSTŽ 437. Visuose šaltiniuose sinonimų eilučių su pagrindiniais lietuviškais terminais yra perpus mažiau, pvz.: *(iš)taisymas, koregavimas* RLSTŽ 115, *apipavidalinimas, įforminimas* RLSTŽ 246, *braižymas, konstravimas* ALSTŽ 115, *gabenimas, transportavimas* ALSTŽ 347, *įmirkymas, impregnavimas* RLSTŽ 314, *rūšiavimas, klasifikavimas* ALSTŽ 311, *siurbimas, pumpavimas* STŽ 524, *tamprumas, elastingumas* ALSTŽ 123, *ženklintuvas, markeris* RLSTŽ 174.

Sinoniminių sudėtinių terminų eilutės sudaro 27,4% (iš viso rasta 215) visų šios grupės sinonimų eilučių. Šioje grupelėje daugiausia yra sinonimų eilučių su sinoniminiais priklausomaisiais dėmenimis, pvz.: *antžeminis [estakadinis]*⁶ *geležinkelis* ALSTŽ 270, *apytakinis [cirkuliacinis] siurblys* STŽ 525, *dvejopumo [dualumo] principas* ALSTŽ 263, *ekvivalentinė [lygiavertė] apkrova* RLSTŽ 200, *ekvivalentinis [lygiavertis] storis* STŽ 586, *fiksuotasis [nustatytasis] poveikis* STŽ 440, *selektyvusis [atrankinis] šildymas* STŽ 609. Būdingiausia skolintinių dėmenų raiška – hibridiniai terminai, sinonimų eilučių su lietuviškais ir tarptautiniais dėmenimis yra dvigubai mažiau, pvz.: *efektyvioji [veiksnioji] reikšmė* STŽ 473, *galimasis [virtualusis] darbas* STŽ 105, *remontuojamoji [taisomoji] dalis* STŽ 97, *reversinis [atvirkštinis] ventiliatorius* ALSTŽ 138, *rezervinė [atsarginė] įranga* STŽ 200, *sandarusis [izoliacinis] sluoksnis* ALSTŽ 196, *savitakis [gravitacinis] tiekimas* STŽ 642, *sisteminė [nuolatinė] paklaida* ALSTŽ 131, *pagrindiniai [gabaritiniai] matmenys* ALSTŽ 107.

Pažvelgus į pagrindinius sinonimų eilučių terminus, galima matyti nedidelį neatitikimą – ankstesniuose terminų žodynuose terminų pirmumo dėsningumo nėra, o STŽ pirmenybė teikiama terminams su skolintiniais dėmenimis, pvz.: *efektyvioji [veiksnioji] reikšmė* STŽ 473, *nominalusis [vardinis] talpumas* STŽ 624, *nominalioji [vardinė] tikimybė* STŽ 645, *projektinė [skaičiuotinė] vandentalpa* STŽ 692. Kaip jau minėta, šiam žodynui sudėtinių terminų sinonimų įvairovė nebūdinga, nes dauguma sinoniminių dėmenų pasikartoja, pvz.: *monolitinė [vientisoji] statyba* STŽ 571, *monolitinės [vientisos] grindys* STŽ 178; *nominalusis [vardinis] aukštis* STŽ 60, *nominalusis [vardinis] didumas* STŽ 120, *nominalusis [vardinis] skersmuo*

⁵ Skliaustais žodynuose žymimos fakultatyvios terminų dalys. Nagrinėjant sinoniminius terminus buvo atsižvelgta į terminus su fakultatyviomis dalimis.

⁶ Laužtiniuose skliaustuose pateikti sinoniminiai terminų dėmenys.

STŽ 532; *projektinė [skaičiuotinė] galia* STŽ 158, *projektinė [skaičiuotinė] situacija* STŽ 522, *projektinis [skaičiuotinis] greitis* STŽ 175.

Sudėtinių terminų sinonimijai nebūdingos pagrindinių dėmenų skirtybės (aptikta 13 eilučių), pvz.: *apšvietimo įranga [aparatura]* ALSTŽ 130, *dažų gruntas [posluoksnis]* ALSTŽ 298, *dujų skirtuvas [separatorius]* RLSTŽ 55, *grunto sustiprinimas [stabilizacija]* ALSTŽ 315, *įrangos pertvarkymas [rekonstrukcija]* RLSTŽ 261, *kolonos padas [bazė]* STŽ 376, *pastato dalis [sekcija]* ALSTŽ 239, *rutulinis šarnyras [lanksta]* ALSTŽ 20, *statybos būdas [metodas]* ALSTŽ 220, *sugeriamoji danga [izoliacija]* ALSTŽ 63.

Nedaug yra visais dėmenimis besiskiriančių terminų sinonimų eilučių (rasta 15), pvz.: *aukštasis vandens lygis, aukštutinis bjefas* ALSTŽ 365, *hidraulinis amortizatorius, hidraulinio smūgio slopintuvas* ALSTŽ 96, *kalcio oksidas, negesintos kalkės* ALSTŽ 235, *laikantysis elementas, konstrukcinė detalė* ALSTŽ 124, *nutekamoji pralaida, ištuštinamo vandentiekio galerija* ALSTŽ 91, *plokščioji arka, lėkštasis skliautas* ALSTŽ 16, *smūginis perforatorius, gręžimo plaktukas* ALSTŽ 169, *šilumotiekio kanalas, šildymo tunelis* ALSTŽ 119, *taupomasis baseinas, vandens taupykla* STŽ 72, *techninis išteklis, eksploatacijos trukmė* ALSTŽ 199, *triumfo arka, garbės vartai* RLSTŽ 12, *žemasis vandens lygis, žemutinis bjefas* ALSTŽ 365.

Kalbamuose žodynuose nemažai yra mišriųjų eilučių – vienažodžių ir dvižodžių, dvižodžių ir trižodžių (ir kitokių) sinoniminių terminų eilutės sudaro 30,2% visų skirtingų įvairiakilmių sinonimų eilučių. Daugiausia yra sinonimų porų su vienažodžiais ir dvižodžiais terminais. Čia dažniausios yra sinonimų eilutės su įvairiakilmais arba lietuviškais sudėtiniais terminais ir vienažodžiais skolinčiais terminais (rastos 155 eilutės), pvz.: *abrazyvai, abrazyvinė medžiaga* RLSTŽ 177, *adsorbcija, paviršinis sugėrimas* RLSTŽ 8, *hidrantas, vandens kolonėlė* RLSTŽ 57, *hidroelektrinė, vandens jėgainė* RLSTŽ 58, *inklinometras, kampų matuoklis* RLSTŽ 113, *inžektorius, srovinis siurblys* ALSTŽ 183, *izoliacinė medžiaga, izoliatas*⁷ RLSTŽ 177, *jėgos pavarą, transmisija* RLSTŽ 257,

⁷ Šis terminas dar gali būti traktuojamas kaip sudėtinio termino trumpasis variantas.

kubelinis bandinys, kubelis STŽ 69, *šedas, pjūkliškasis stogas* RLSTŽ 471, *telemetrija, distancinis matmuo* ALSTŽ 217.

Pažvelgus į sinonimų eilučių pagrindinius terminus, matyti nedidelis neatitikimas. Ankstesniuose žodynuose sinonimų eilučių su pagrindiniais sudėtiniais terminais ir pagrindiniais vienažodžiais terminais yra po lygiai, pvz.: *atviroji iškasa, karjeras* ALSTŽ 93, *drenažo vamzdis, drena* ALSTŽ 246, *furgonas, dengtasis vežimas* RLSTŽ 458, *pirmasis drėbsnis, gruntas* ALSTŽ 63, *terakota, degtasis molis* ALSTŽ 338, *viadukas, kelio pralaida* ALSTŽ 235, RLSTŽ 321. Naujajame žodyne pirmenybė teikiama sudėtiniais terminams – sinonimų eilučių su pagrindiniais vienažodžiais terminais yra tris kartus mažiau, pvz.: *balasto klojyba, balastavimas* STŽ 259, *draglainas, lyninė žemkasė* STŽ 125, *drožlių betonas, fibrolitas* STŽ 74, *filtracija, filtracinė tėkmė* STŽ 150, *rašomoji spinta, sekreteras* STŽ 561, *sausasis likutis, radikalas* STŽ 312. Matyt, žodyno autoriai daugiau laikėsi terminų aiškumo principo, nes neretai sudėtiniai terminai tiksliau įvardija sąvoką, pvz.: *rangos sutartis, kontraktas* ALSTŽ 80, *valma, trikampis šlaitas* RLSTŽ 34.

Mišriųjų eilučių grupelėje rečiau pasitaiko sinonimų eilučių su įvairiakilmiais sudėtiniais terminais ir vienažodžiais lietuviškais terminais (rasta 61 eilutė), pvz.: *analizinis bandinys, tyrinys* STŽ 655, *dulkių frakcija, dulkis* STŽ 154, *dūmų kanalas, dūmtraukis* ALSTŽ 149, *jautrumo faktorius, jautris* STŽ 148, *krovininis liftas, keltuvas* ALSTŽ 125, *spraustelis, kirptinis elementas* ALSTŽ 78, *suvinimo aparatas, suvirintuvas* RLSTŽ 6, 11, *šaldytuvas, šaldymo kamera* ALSTŽ 82, *šiltinamasis izoliatas, šiltalas* STŽ 222. Čia pirmenybė teikiama sudėtiniais terminams, sinonimų eilučių su pagrindiniais vienažodžiais terminais yra keturis kartus mažiau, pvz.: *dujų kanalas, dujotakis* ALSTŽ 149, *garvežinė, garvežių depas* RLSTŽ 73, *sijinis rostverkas, sijynas* ALSTŽ 165, *smulkusis gruntas, dulkis* STŽ 182.

Mišriųjų eilučių grupelėje nedaug yra sinonimų porų su sinoniminiais priklausomaisiais dėmenimis (rasta 20 eilučių), pvz.: *automobilinis [pneumatinės eigos] kranas* ALSTŽ 87, *braižyklos [konstravimo biuro] vedėjas* STŽ 699, *garsą izoliuojančioji [akustinė] plokštė* RLSTŽ 270, *hidrofobinis [vandenį atstumiantis] cementas* ALSTŽ 55, *kompleksinio skerspjuvio [kompleksinė] sija* RLSTŽ 19, *nelaidus vandeniui [hidrofobinis] tinkas* STŽ 650, *reakcinės gebos [reaktyvusis] užpildas* STŽ 677, *tariamai*

statinis [kvazistatinis] poveikis STŽ 440, *vandentiekio ir kanalizacijos [vandentvarkos] darbai* RLSTŽ 324. Ankstesniuose žodynuose terminų pirmumo nematyti, naujajame STŽ sinonimų eilučių su pagrindiniais trižodžiais terminais yra beveik tris kartus daugiau.

Nors sinoniminiai terminai turi žymėti vieną sąvoką, kalbiškai žiūrint, dalis įvairiakilmių sinonimų leksinės reikšmės atžvilgiu yra netaip patūs. Terminų reikšmės yra netapačios, kai vieno iš sinonimų reikšmė platesnė arba siauresnė (šį santykį galima pavaizduoti $A > B$ arba $A < B$), pvz.: angl. *freight elevator* – *krovininis liftas*, *keltuvas* ALSTŽ 125, rus. *уплотнение вибрированием* – *vibruojamasis tankinimas, vibravimas* RLSTŽ 437, rus. *круглый металл* – *apvalusis metalas, strypai* RLSTŽ 184, *lengvasis [mažagabaritis] kranas* – angl. *midget construction crane*, vok. *Bau(stellen)kleinkran*, rus. *лёгкий строительный кран* STŽ 284, rus. *лечебница* – *ligoninė, klinika* RLSTŽ 167. Kai kurie terminai skiriasi ne tik reikšmės apimtimi, bet ir sąvokos turiniu ($A \neq B$), pvz.: *šlifavimas, blizginimas* angl. *sanding, polishing*, rus. *цлифование, полирование* STŽ 615. Matyti, kad lietuviškų sinonimų daugiausia atsiradę dvikalbiuose žodynuose, kuriuose lietuvių kalba yra antroji. Čia lemia ir kitakalbio termino sąvokos platumas, aprėpiamas keliais lietuviškais sinonimais, pvz.: angl. *draughting* – *braižymas, konstravimas* ALSTŽ 115, angl. *cool-house* – *oranžerija, šiltnamis* ALSTŽ 82 arba įvardijimo „sinoniminės“ galimybės, pvz.: rus. *рудничная лампа* – *šachtininko [kasyklų] lempa* RLSTŽ 164. Kalbiniu požiūriu tokias sinonimų eilutes reikėtų priskirti prie dalinės sinonimijos atvejų, o terminologiškai žiūrint čia yra ir visai ne sinonimų.

Per dešimtmetį lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimija nemažai pasikeitė. Ankstesniuose žodynuose yra sinonimų eilučių su taisytiniais ir nevertotiniais skoliniais, pvz.: *kitas, minklė* RLSTŽ 93, *špindelė, suklys* ALSTŽ 313, *ilaidas, špuntas* ALSTŽ 269, *antvamzdis, štucėris* ALSTŽ 246. Neteiktinų skolinių naujajame STŽ yra mažiau, pvz.: *šponas, viensluoksnė fanera* STŽ 617.

Atskirai paėmus 530 ankstesnių statybos terminų žodynų sinonimų eilučių ir palyginus su naujojo STŽ terminija, matyti, kad dažniausiai STŽ yra vartojamas tik vienas kuris RLSTŽ ir ALSTŽ sinonimų eilučių

narys, pvz.: *farvateris*, *laivakelis* ALSTŽ 61 – *laivakelis* STŽ 300; *filingas*, *įsprūda* RLSTŽ 452 – *įsprūda* STŽ 204; *fotografija*, *nuotrauka* RLSTŽ 376 – *nuotrauka* STŽ 367; *konsolė*, *gembė* RLSTŽ 144 – *gembė* STŽ 166; *vizyras*, *taikiklis* ALSTŽ 142 – *taikiklis* STŽ 622. Ankstesniųjų žodinių vienažodžių terminų sinonimijoje tokie atvejai sudaro 38%, sudėtinių terminų sinonimijoje – 39%, mišriojoje sinonimijoje – 32%. Nors ankstesniuose žodynuose pirmenybė buvo teikiama skolinčiniams terminams, naujajame žodyne daugiau žiūrima savųjų – lietuviškų terminų pateikta tris kartus daugiau nei skolinčinių. Visa tai rodo lietuviškosios terminijos stiprėjimą. Panašus dėsningas būdingas mišriosioms sinonimų eilutėms. Ankstesniuose žodynuose pirmenybė buvo teikiama ilgesniesiems terminams (sudėtiniai ir trižodžiai terminai neretai tiksliau apibūdina sąvoką), o STŽ jau žiūrima terminų trumpumo, patogumo ir dažniau pateikiami trumpesnieji terminai, pvz.: *asignavimas*, *lėšų skyrimas* RLSTŽ 16 – *asignavimas* STŽ 47; *bokštinė talpykla*, *silosas* ALSTŽ 46 – *silosas* STŽ 516; *kempingas*, *autoturistų stovykla* RLSTŽ 129 – *kempingas* STŽ 251; *klijuotoji fanera*, *klijuotė* RLSTŽ 75 – *klijuotė* STŽ 258; *valma*, *trikampis šlaitas* RLSTŽ 34 – *valma* STŽ 687.

Naujajame žodyne dažni yra sinonimų nesusiejimo atvejai, t. y. daug RLSTŽ ir ALSTŽ sinonimų eilučių narių naujajame STŽ yra pateikti kaip atskiri terminai, pvz.: *damba*, *pylimas* ALSTŽ 94 – *damba* STŽ 98, *pylimas* STŽ 409; *diskas*, *skridinys* RLSTŽ 75 – *diskas* STŽ 122, *skridinys* STŽ 543; *eksperimentas*, *bandymas* RLSTŽ 482 – *eksperimentas* STŽ 139, *bandymas* STŽ 66; *komplektas*, *rinkinys* RLSTŽ 56 – *komplektas* STŽ 271, *rinkinys* STŽ 481. RLSTŽ ir ALSTŽ vienažodžių terminų sinonimijoje tokie atskyrimo atvejai sudaro 34%, sudėtinių terminų sinonimijoje – 22%, mišriojoje sinonimijoje – 32%.

Tik 5,2% ankstesniųjų žodinių sinonimų eilučių galima aptikti STŽ. Absoliuti tokių sinonimų eilučių dauguma yra vienažodžių terminų sinonimų eilutės, pvz.: *altimetras*, *aukščiamatis* RLSTŽ 52, STŽ 59; *eskizas*, *apmatai* ALSTŽ 116, STŽ 146; *bandiklis*, *testeris* RLSTŽ 300, STŽ 66, bendros sudėtinių terminų ir mišrios sinonimų eilutės yra pavienės, pvz.: *gamtinė medžiaga*, *natūralioji medžiaga* ALSTŽ 216, STŽ 332; *vienasluoksnė fanera*, *šponas* RLSTŽ 476, *šponas*, *viensluoksnė fanera* STŽ 617.

2. Lietuviškų terminų sinonimija

Statybos terminijoje, kaip ir bet kurios srities terminijoje, savos kalbos sinonimų yra atsiradę ieškant naujų arba tinkamesnių sąvokų įvardijimo būdų. Iš surinktos medžiagos matyti, kad per dešimtmetį vienakilmė sinonimija pakito nemažai – daug ankstesnių žodynų sinonimų eilučių narių naujame žodyne pateikti kaip atskiri terminai, dar didesnės sinonimų eilučių narių dalies jau nėra.

Pagal sinoniminių terminų sandarą ir sinoniminiuosius ryšius šioje grupėje galima išskirti devynias smulkesnes grupes. Sinonimų rūšių atžvilgiu lietuviškų terminų sinonimijoje vyrauja leksinės sinonimijos atvejai, sandaros – vienažodžių terminų sinonimų eilutės. Vienažodžių terminų sinonimų eilutės sudaro 55,6% visų vienakilmių sinonimų – iš viso rastos 484 eilutės. Šioje grupelėje vyrauja leksinių sinonimų eilutės, pvz.: *aidas, atgarsis* STŽ 14, *aplinka, terpė* ALSTŽ 128, *aptvaras, gardas* RLSTŽ 88, *apvandeninimas, užtvindymas* RLSTŽ 213, *apvažiavimas, aplinkkelis* RLSTŽ 224, *atlipimas, atplėšimas* RLSTŽ 237, *atmos, atliekos* ALSTŽ 275, *atvežimas, atgabenimas* RLSTŽ 279, *bandymas, tikrinimas* RLSTŽ 115, *brinkimas, kilsnojimas* STŽ 84, *burbulas, pūslė* ALSTŽ 34, *dauba, loma* RLSTŽ 151, 170, *dėjimas, klojimas* ALSTŽ 22, *drožtuvas, oblius* STŽ 128, *grąžtas, urbtuvas* STŽ 173, *griova, duba* ALSTŽ 274, *nuosvyra, iškyša* ALSTŽ 235, *paslaugos, patarnavimai* RLSTŽ 443, *pastatymas, sudarymas* ALSTŽ 78, *pavadinimas, vardas* RLSTŽ 200, *sąnašos, samplovos* ALSTŽ 20, *skylė, kiaurymė* RLSTŽ 356, *(su)tvirtinimas, (su)stiprinimas* ALSTŽ 324, *žaibolaidis, perkūnsargis* RLSTŽ 64, *žalingumas, kenksmingumas* RLSTŽ 47. Labai daug (per 300) tokių sinonimų eilučių galima aptikti ankstesniuose žodynuose, pvz.: *ąsa, kilpa* RLSTŽ 360, *briauna, kraštas* RLSTŽ 30, 222, *įkainojimas, įvertinimas* RLSTŽ 247, *įkaitinimas, išildymas* RLSTŽ 197, *pašildymas, pakaitinimas* ALSTŽ 175, *skylmušys, prakalas* RLSTŽ 77, *sklandumas, tolygumas* RLSTŽ 266, *žiedelis, išraitas* ALSTŽ 14, *žiotys, išvadas* ALSTŽ 234. RLSTŽ ir ALSTŽ vienažodžių leksinių sinonimų gausą reikėtų aiškinti statybos terminijos sinonimijos netvirtumu ir verčiamųjų žodynų ypatumu.

Apie ketvirtadalį vienažodžių terminų sinonimų eilučių sudaro sinonimų eilutės su darybiniais sinonimais⁸. Darybiniai sinonimai apibrėžtini kaip terminai, išreikšti tos pačios darybos kategorijos dariniais, turintys tą pačią šaknį ir besiskiriantys darybos formantais (plačiau apie tai žr. Vaskelienė 2000: 75). Statybos terminijoje darybiniai sinonimai dažniausiai reiškiami bendrašakniais skirtingų priesagų vediniais, pvz.: *audeklas*, *audinys* STŽ 58, *greitintuvas*, *greitiklis* RLSTŽ 441, *grindėjas*, *grindikas* ALSTŽ 241, *gulstainis*, *gulsčiukas* ALSTŽ 185, *įvedimas*, *įvestis* STŽ 220, *jungiklis*, *jungtukas* RLSTŽ 49, *paplatėjimas*, *platmena* STŽ 386, *rėžiklis*, *rėžtuvas* RLSTŽ 345, *rinkiklis*, *rinktuvas* RLSTŽ 377, *sukibimas*, *sukibtis* STŽ 594, *sukimas*, *suktis* STŽ 594, *tiesiklis*, *tiektuvas* RLSTŽ 277, *tyrinėtojas*, *tyrėjas* RLSTŽ 118. Reikėtų pasakyti, kad sinoniminiai bendrašakniai skirtingų priesagų vediniai gali žymėti ir skirtingas sąvokas, todėl kaip sinonimai vengtini, pvz.: *paplatėjimas*, *platmena* STŽ 386, *sunkimasis*, *sunktis* STŽ 596. Terminai, išreikšti priesagos *-imas* vediniais gali turėti ir gryną veiksmo reikšmę, ir konkretesnių reikšmių.

Analizuojamuose žodynuose nemažai rasta darybinių sinonimų, turinčių priešdėlių skirtumų. Dažniausiai sinonimiškai vartojami bendrašakniai priešdėlėtieji priesagų ar galūnių vediniai, pvz.: *apskaičiavimas*, *suskaičiavimas* RLSTŽ 282, *atitvara*, *aptvara* ALSTŽ 139, *atsijos*, *išsijos* ALSTŽ 39, *įsiskverbimas*, *prasiskverbimas* ALSTŽ 242, *išretinimas*, *praretinimas* STŽ 210, *ištėkis*, *protėkis* STŽ 212, *(iš)valymas*, *pravalymas* RLSTŽ 318, *nuolauža*, *atlauža* RLSTŽ 215, *nuoraiža*, *atraiža* RLSTŽ 222, *persmauga*, *sąsmauga* STŽ 406, *užtepimas*, *aptepimas* RLSTŽ 202.

Taip pat pastebėta tokių sinonimų eilučių, kurių vienas terminas yra priešdėlėtas, o kitas – nepriešdėlėtas, pvz.: *nusodintuvas*, *sodintuvas* STŽ 370, *pasiteiravimas*, *teiravimasis* RLSTŽ 388, *plėtimasis*, *išsiplėtimasis* STŽ 419, *išsišakojimasis*, *šakojimasis* STŽ 211. Keletą sinonimų porų sudaro terminai, išreikšti bendrašakniais galūnių ir priesagų vediniais, pvz.: *geba*, *sugebėjimas* RLSTŽ 387, *išjungimas*, *išjunga* STŽ 207, *išgava*, *gavyba* RLSTŽ 51, *(iš)mokėjimas*, *išmoka* RLSTŽ 50, *klampumas*,

⁸ Darybiniai sinonimai gali būti laikomi atskiru sinonimų tipu arba leksinių sinonimų potipiu (Vaskelienė 2000: 75). Šiame straipsnyje darybiniai sinonimai traktuojami kaip atskiras sinonimų tipas.

klampa ALSTŽ 309, *lygis*, *lygmuo* ALSTŽ 198, *mūras*, *mūrinys* RLSTŽ 131, *nužymėjimas*, *nuožyma* STŽ 371, *pailgėjimas*, *pailga* STŽ 379. Tokie sinonimai, kaip ir anksčiau minėti sinoniminiai bendrašakniai skirtingų priesagų vediniai, turėtų būti diferencijuojami ir pateikiami kaip atskiri terminai. Vieną sinonimų porą sudaro terminai, išreikšti mišrios darybos ir priesagos vediniais, pvz.: *poreikis*, *reikmė* STŽ 437; ir vieną sinonimų porą – dūriniu ir galūnės vediniu išreikšti terminai, pvz.: *stogdengys*, *stogius* RLSTŽ 158.

Prie darybinių sinonimų priskirtini ir dūrininiai terminai. Dalis tokių sinonimų yra išreikšti dūriniais su antruoju daiktavardiniu sandu. Šiuose dūrinuose sinoniminiai yra apibrėžiantieji sandai, pvz.: *gaisrasienė*, *aklasienė* RLSTŽ 30, *krumpliaratis*, *dantratis* RLSTŽ 107, *dantstiebis*, *krumpliestiebis* RLSTŽ 345, *stogvamzdis*, *lietvamzdis* RLSTŽ 427. Aptikta tik viena sinonimų pora su sinoniminiais apibrėžiamaisiais sandais, pvz.: *šiltnamis*, *šiltadaržis* RLSTŽ 415. Pastebėta dūrinių terminų su antraisiais veiksmažodiniais sandais. Dauguma šių sinonimų yra su sinoniminiais apibrėžiančiaisiais sandais, pvz.: *žemkasys*, *grioviakasys* RLSTŽ 103, *miškavežis*, *medvežis* RLSTŽ 166, *vandenskyra*, *takoskyra* RLSTŽ 44, *klijavirys*, *klijadarys* RLSTŽ 133.

Statybos terminų žodynuose rastos 234 skirtingos sudėtinių terminų sinonimų eilutės. Šioje grupelėje vyrauja priklausomųjų dėmenų leksinės sinonimijos atvejai, pvz.: *(ati)tinkamas* [*reikiamas*] *profilis* STŽ 457, *(pra)laidumo* [*skvarbumo*] *bandymas* ALSTŽ 265, *atgalinis* [*grįžtamasis*] *statvamzdis* STŽ 577, *atgalinis* [*atbulinis*] *vožtuvas* STŽ 717, *atlikimo* [*vykdymo*] *tvarka* STŽ 667, *atsarginis* [*pagalbinis*] *kaitintuvas* ALSTŽ 38, *atskiriamaoji* [*laisvoji*] *priemaiša* STŽ 448, *atšildymo* [*atitirpinimo*] *trukmė* STŽ 661, *aušinimo* [*vėsinimo*] *patalpa* RLSTŽ 290, *ištraukiamasis* [*išsiurbiamasis*] *ventiliatorius* ALSTŽ 137, *kabamoji* [*intarpinė*] *sija* RLSTŽ 20, *nurodytasis* [*nustatytasis*] *ilgis* STŽ 191, *pakopos* [*laiptelio*] *plotis* STŽ 430, *pirminis* [*rupusis*] *šlifavimas* STŽ 616, *požeminė* [*popaviršinė*] *tėkmė* ALSTŽ 91, *pradinis* [*pirminis*] *būvis* RLSTŽ 384, *priešakinė* [*pagrindinė*] *damba* STŽ 98, *rišimosi* [*stingimo*] *lėtiklis* ALSTŽ 281, *važiuojamoji* [*kelio*] *juosta* ALSTŽ 195, *virpesių* [*svyravimų*] *periodas* RLSTŽ 263, *viršutinis* [*dirvos*] *vanduo* STŽ 695, *vykdymo* [*atlikimo*] *dokumentacija* RLSTŽ

77, *žalingumo [kenksmingumo] laipsnis* RLSTŽ 398, *žiemos [šalčio] sąlygos* RLSTŽ 442.

Sinonimų eilučių su sinoniminiais pagrindiniais dėmenimis yra beveik keturis kartus mažiau (rastos 46 eilutės), pvz.: *betono senėjimas [brendimas]* STŽ 506, *dervos rinktuvas [skirtuvas]* RLSTŽ 376, *dujų išsiskyrimas [susidarymas]* ALSTŽ 104, *eismo nutraukimas [sustabdymas]* RLSTŽ 299, *lango sąvara [rėmai]* ALSTŽ 290, *leistinoji reikšmė [vertė]* RLSTŽ 104, *medienos rietimasis [persimetimas]* RLSTŽ 149, *metalo sąnaudos [imlumas]* RLSTŽ 184, *montažinė skylė [anga]* RLSTŽ 238, *nustatytasis matmuo [dydis]* RLSTŽ 329, *pamatų įrengimas [klojimas]* RLSTŽ 45, *pastato šerdis [branduolys]* ALSTŽ 231, *pastolių įrengimas [statymas]* RLSTŽ 44, *priverstinis aušinimas [šaldymas]* ALSTŽ 83, *ribinė vertė [reikšmė]* RLSTŽ 104, *statybinis gaminyš [dirbinys]* STŽ 161, *šilumos išsiskyrimas [susidarymas]* ALSTŽ 104, *trumpoji grandinė [jungtis]* STŽ 172, *vandens lygis [paviršius]* ALSTŽ 199, *vandens sėmimas [siurbimas]* RLSTŽ 86, *vandens suvartojimas [sunaudojimas]* RLSTŽ 43, *vibravimo plokštė [aikštelė]* STŽ 428, *vienšonė sąrama [užtūra]* RLSTŽ 260.

Statybos terminijoje pasitaiko sinoniminių visais dėmenimis besiskiriančių sudėtinių terminų – rasta 12 sinonimų eilučių, pvz.: *aukštaūgis miškas, ilgamatė mediena* RLSTŽ 165, *jungimas varžtais, varžtinė sąnara* ALSTŽ 77, *pasipriešinimo jėga, laikomoji galia* ALSTŽ 151, *plačioji plytos briauna, plytos guolis* ALSTŽ 145, *skersinis pjūvis, arčiausias kelias* ALSTŽ 93, *slenkstinė užtvanka, vandens slenkstis* ALSTŽ 95, *šiurkščioji danga, akmenų grindinys* ALSTŽ 240, *vamzdinė pralaida, kelio vamzdis* ALSTŽ 91.

Sudėtinių terminų darybinės sinonimijos atvejų yra vienas kitas. Aptiktos kelios sinonimų eilutės su sinoniminiais priklausomaisiais dėmenimis, pvz.: *daugiatuštymė [tuštyminė] plokštė* ALSTŽ 306, *įtempimų [įtempiu] analizė* RLSTŽ 10, *laipsniškas [palaipsnis] išankstinis apspaudimas* STŽ 38, *laipsniškasis [palaipsnis] išankstinis įtempimas* STŽ 216, *nuosėdimo [nuosėdžio] (ap)skaičiavimas* RLSTŽ 341; ir kelios sinonimų eilutės su sinoniminiais pagrindiniais dėmenimis, pvz.: *šilumos gaudytuvas [gaudiklis]* RLSTŽ 417, *laikinoji aptvara [tvora]* ALSTŽ 126.

Sinonimų eilutės su gramatiniais sinonimais sudaro nedidelę sudėtinių terminų sinonimų eilučių dalį. Remiantis P. Kniūkštos samprata,

gramatinius sinonimus reikia apibrėžti kaip tokias gramatines formas⁹, „kurios turi tapačią ar artimą semantiškai apibendrintą reikšmę ir atlieka analogiškas gramatines funkcijas“ (žr. ten pat). Statybos terminijoje būdingiausia gramatinių sinonimų raiška yra dalyviniai ar veiksmažodiniai priesagos *-tinis* vediniai ir neveikiamosios arba veikiamosios rūšies dalyviai, pvz.: *klijuotoji [klijuotinė] sija* RLSTŽ 19, *kniedytoji [kniedytinė] sija* RLSTŽ 19, *liekamasis [liktinis] įtempis* RLSTŽ 205, *suvirintoji [suvirintinė] sija* RLSTŽ 21. Aptikta keletas sinonimų eilučių, kuriose sinoniminiai dėmenys yra išreikšti priesagos *-inis* būdvardžiais ir daiktavardžio kilmininku, pvz.: *pramoninė [pramonės] statyba* RLSTŽ 405, *sandūrinis [sandūros] varžtas* RLSTŽ 30.

Kiti sinoniminių dėmenų raiškos deriniai yra pavieniai:

- 1) neveikiamąjo dalyvio ir daiktavardžio kilmininko, pvz.: *varomoji [varos] jėga* STŽ 224, *spaudžiamasis [prispaudimo] varžtas* STŽ 698;
- 2) savaiminio ir priežastinio veiksmažodžio, pvz.: *degimo [deginimo] kamera* STŽ 234;
- 3) neveikiamąjo dalyvio ir daiktavardžio įnagininko, pvz.: *aušinimas garinimu, garinamasis aušinimas* RLSTŽ 247;
- 4) daiktavardžio kilmininko ir veikiamąjo dalyvio, pvz.: *kėlimo [keliantysis] skridinys* RLSTŽ 28;
- 5) įvardžiuotinio būdvardžio ir neveikiamąjo dalyvio, pvz.: *suskystintasis [skystasis] bitumas* ALSTŽ 19.

Nemažą grynai lietuviškų terminų sinonimijos dalį (17,5%) sudaro mišriosios sinonimų eilutės. Iš mišriųjų eilučių dažniausios (aptiktos 122) yra sinonimų eilutės su vienažodžiais ir dvižodžiais terminais, pvz.: *alkūninis vamzdis, alkūnė* RLSTŽ 428, *atgalinis smūgis, atatranka* STŽ 555, *dangoraižis, aukštybinis pastatas* ALSTŽ 306, *griovinė lentyna, gaudyklė* STŽ 307, *ilginis, pagrindinė sija* RLSTŽ 307, *išeiga, išėjimo anga* ALSTŽ 234, *kilnojamosios kopėčios, lipynė* RLSTŽ 403, *kreivių braižiklis, braižytuvas* STŽ 81, *laivakeltis, laivų keltuvas* STŽ 300, *landos durys, landa* ALSTŽ 113, *pelenų dėžė, peleninė* RLSTŽ 105, *varčia, vartų stulpas* RLSTŽ 402, *vaškuotė, vaškinis popierius* RLSTŽ 47, *žemsiurbė,*

⁹ „Gramatinės formos terminu apimamos ir kaitybinės, ir darybinės formos“ (žr. Kniūkšta 1976: 120).

dugno gilintuvas ALSTŽ 116. Nagrinėjamuose žodynuose pirmenybė dažniausiai teikiama sudėtiniais terminams, pvz.: *apvažiuojamasis kelias*, *aplinkkelis* RLSTŽ 80, *matavimo įtaisas*, *matuoklis* STŽ 214, *stogo danga*, *denginys* RLSTŽ 285, *vandentiekio įranga*, *vandentiekis* ALSTŽ 184, *veržiamasis įtaisas*, *veržiklis* STŽ 215, *vidinė jėga*, *įrąža* ALSTŽ 151.

Palyginti reti yra priklausomųjų dėmenų sinonimijos atvejai. Sinonimų eilutės su dvižodžiais ir trižodžiais sinoniminiais terminais sudaro 14,5% visų mišriųjų sinonimų eilučių, pvz.: *dalinės saugos [patikimumo] koeficientas* STŽ 263, *dviųjų lynų [dvilynis] skridinys* RLSTŽ 28, *igilintasis [įleistas į žemę] rezervuaras* RLSTŽ 344, *lietaus vandens [liūčių] nuotėkis* STŽ 367, *tikimybės [tikimybių pasiskirstymo] tankis* ALSTŽ 100, *trijų ketvirčių [triketvirtis] akmuo* RLSTŽ 121, *tvirtos kainos [tvirtakainis] kontraktas* ALSTŽ 80, *vandens imtuvo [slėginis] baseinas* ALSTŽ 26. Šioje grupelėje pirmenybė dažniausiai teikiama ilgesniesiems terminams, pagrindinių dvižodžių terminų yra penkis kartus mažiau, pvz.: *greito gesimo [greitagesės] kalkės* RLSTŽ 107, *išsklaidytos šviesos [apšvietimo] prožektorius* STŽ 461, *orą įsiurbiantis [porodaris] priedas* STŽ 446, *mišinio tvermės [tinkamumo] trukmė* STŽ 662, *švytintis [atspindintis šviesą] betonas* ALSTŽ 74.

Kai kuriems lietuviškiems sinonimams būdingas leksinių reikšmių netapatumas – vieno iš sinonimų reikšmė platesnė ($A > B$) arba siauresnė ($A < B$), pvz.: angl. *blockage* – už(si)kimšimas, kamščio susidarymas ALSTŽ 36, angl. *cooler* – aušykla, aušinimo bokštas ALSTŽ 82. Dalinių sinonimų gali būti atsiradę dėl kitakalbių terminų sąvokų platumo, aprėpiamo keliais lietuviškais sinonimais. Daugiausia tai būdinga dvikalbiams žodynams, pvz.: angl. *abrasion* – išdilimas, susidėvėjimas ALSTŽ 5, angl. *failure* – (su)irimas, griuvimas ALSTŽ 137, angl. *fin* – šerpeta, nuoplaša ALSTŽ 142, angl. *overdevelopment* – išsekimas, pasibaigimas ALSTŽ 235, angl. *trap, catcher* – gaudyklė, rinktuvė ALSTŽ 347, rus. *выемка* – išėmimas, iškasimas RLSTŽ 49. Netapačių sinonimų galėjo atsirasti ir dėl kitakalbių terminų sinonimijos. Tai daugiausia būdinga penkiakalbiame *Statybos terminų žodynui*, pvz.: *aukštuma, pakiluma* – angl. *hill, eminence* STŽ 60, *nuleidimas, ištuštinimas* – angl. *drawdown, flush, release*, rus. *попуск, опорожнение* STŽ 360, *trapumas, lūžumas* – angl. *brittleness, embrittlement, crisp, friability*, rus. *хрупкость, ломкость* STŽ 658,

traukimas, ilginimas – angl. *stretch(ing), lengthening*, rus. *вытягивание, удлинение* STŽ 659.

Grynai lietuviškų terminų sinonimija, kaip ir anksčiau nagrinėta lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimija, per dešimtmetį nemažai pakito. Iš 660 RLSTŽ ir ALSTŽ sinonimų eilučių naujajame STŽ pateikta tik 3,4%. Nemažą vienakilmės sinonimijos kaitą rodo tai, kad net ketvirtadalis ankstesnių žodynų sinonimų eilučių ir jų abiejų narių naujajame STŽ išvis nėra.

Dažniausiai STŽ galima rasti tik vieną kurį ankstesniųjų žodynų sinonimų eilučių narių, pvz.: *iškyšulys, ragas* ALSTŽ 152 – *iškyšulys* STŽ 207; *spyna, užraktas* RLSTŽ 94 – *spyna* STŽ 560; *tvoklė, meška* RLSTŽ 17 – *tvoklė* STŽ 669; *uždarymas, užsklendimas* RLSTŽ 95 – *uždarymas* STŽ 673; *virbas, strypelis* RLSTŽ 320 – *virbas* STŽ 713. RLSTŽ ir ALSTŽ vienažodžių terminų sinonimijoje tokie atvejai sudaro 34%, sudėtinių terminų sinonimijoje – 35%, mišriojoje sinonimijoje – 44%. Pastebėta, kad STŽ dažniausiai pateikiami trumpesnieji terminai, pvz.: *alkūninis vamzdis, alkūnė* RLSTŽ 428 – *alkūnė* STŽ 18; *minkštoji armatūra, minkštojo plieno armatūra* ALSTŽ 277 – *minkštoji armatūra* STŽ 44; *miško medžiaga, mediena* RLSTŽ 165 – *mediena* STŽ 330; *sąvarta, iškrovimo vieta* ALSTŽ 33 – *sąvarta* STŽ 502; *švytintis betonai, atspindintis šviesą betonai* ALSTŽ 74 – *švytintis betonai* STŽ 76; *užtvėntinis vanduo, patvanka* ALSTŽ 365 – *patvanka* STŽ 395; *verdamasis katilai, virintuvai* RLSTŽ 150 – *virintuvai* STŽ 714.

Nereti yra RLSTŽ ir ALSTŽ sinonimų eilučių narių atskyrimo atvejai, pvz.: *atliekos, atmosferos* ALSTŽ 232 – *atliekos* STŽ 49, *atmosferos* STŽ 50; *aušinimas, šaldymas* RLSTŽ 246 – *aušinimas* STŽ 61, *šaldymas*, STŽ 605; *kaitintuvai, šildytuvai* ALSTŽ 38 – *kaitintuvai* STŽ 232, *šildytuvai* STŽ 610; *kevalas, apvalkalas* RLSTŽ 217 – *kevalas* STŽ 252, *apvalkalas* STŽ 41; *raštas, sienojas* ALSTŽ 23 – *raštas* STŽ 468, *sienojas* STŽ 511; *sausintuvai, džiovintuvai* RLSTŽ 237 – *sausintuvai* STŽ 502, *džiovintuvai* STŽ 135; *šviestuvai, žibintai* ALSTŽ 195 – *šviestuvai* STŽ 620, *žibintai* STŽ 725. RLSTŽ ir ALSTŽ vienažodžių terminų sinonimijoje atskyrimo atvejai sudaro 37%, sudėtinių terminų sinonimijoje – 17%, mišriojoje sinonimijoje – 36%.

Išvados

1. Statybos terminijai būdinga sinonimijos įvairovė – iš trijų 1992–2002 m. statybos terminų žodynų surinktos 1858 sinonimų eilutės. Daugiausia sinonimų eilučių yra pateikta ankstesniuose žodynuose – tai rodo, kad terminija buvo dar nenusistovėjusi. Naujajame žodyne sinonimų eilučių pateikta gerokai mažiau.

2. Sinoniminių terminų arba sinoniminių dėmenų kilmės atžvilgiu išsiskiria dvi didelės grupės: įvairiakilmių terminų sinonimų eilutės ir grynai lietuviškų terminų sinonimų eilutės. Pagal sinonimų eilučių sandarą ir sinoniminių narių kilmę šias grupes dar galima suskaidyti į 18 smulkesnių grupelių.

3. Įvairiakilmių sinonimų eilučių grupėje daugumą sudaro trys grupelės: vienažodžių lietuviškų ir tarptautinių terminų sinonimų eilutės, sudėtinių terminų eilutės su lietuviškais ir hibridiniais priklausomaisiais dėmenimis, mišriosios sinonimų eilutės – su įvairiakilmiais sudėtiniais ir vienažodžiais skolintiniais terminais.

3.1. Analizuojamų žodynų sandara ir žodynų autorių palinkimas lėmė skolintinių terminų pirmumą – ankstesnių ir naujojo žodyno sinonimų eilutėse pirmenybė dažniausiai teikiama skolintiniams terminams. Sinonimų eilučių su pagrindiniais lietuviškais terminais yra mažiau nei trečdalis. Žodynų autoriai laikėsi terminų aiškumo principo – mišriųjų eilučių grupelėse pirmenybė teikiama ilgesniesiems – sudėtiniais terminams.

3.2. Kalbiniu požiūriu kai kuriems įvairiakilmiams sinonimams būdingas reikšmių netapatumas. Netapačių sinonimų atsiradimą galėjo lemti kitakalbių terminų sąvokų platumas ir lietuviškų terminų įvardijimo įvairios galimybės.

3.3. Per dešimtmetį lietuviškų ir skolintinių terminų sinonimija nemažai pasikeitė. Didžioji dalis ankstesnių statybos terminų žodynų sinoniminių terminų naujajame žodyne nėra sinonimai. Sinonimijos tvirtėjimą rodo tai, kad naujajame žodyne galima rasti tik vieną kurį ankstesnių žodynų sinonimų eilučių narį. Tvirtesnė tapo ir lietuviška terminija – daugeliu atvejų įsigalėjo ne skolintiniai, o lietuviški terminai. Naujajame žodyne jau laikomasi terminų ekonomiškumo principo – iš mišriųjų eilučių pateikti trumpesnieji terminai.

4. Grynai lietuviškų terminų sinonimų eilučių grupėje vyrauja trys grupelės: vienažodžių sinonimų eilutės, sudėtinių terminų sinonimų eilutės su sinoniminiais priklausomaisiais dėmenimis, mišriosios eilutės su vienažodžiais ir dvižodžiais terminais.

4.1. Vienakilmių sinonimų eilučių grupėje dažniausi yra leksinės sinonimijos atvejai. Sinoniminių vienažodžių ir sudėtinių terminų grupelėse darybinės ir gramatinės sinonimijos atvejų yra keturis kartus mažiau nei leksinės.

4.2. Grynai lietuviškų terminų sinonimijoje leksinių reikšmių netapatumas gali būti atsiradęs iš kitakalbių terminų apimamų sąvokų platumo ir kitakalbių terminų sinonimijos.

4.3. Per dešimtmetį vienakilmė sinonimija pakito daugiau nei dvikilmė. Daug ankstesnių žodinių sinoniminių terminų naujajame žodyne pateikti atskirai, dar didesnės sinoniminių terminų dalies nėra.

ŠALTINIAI

- ALSTŽ 1993: *Anglų-lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*. Spec. red. A. Kudzys, Vilnius.
RLSTŽ 1992: *Rusų-lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*. Spec. red. A. Kudzys, Vilnius.
STŽ 2002: *Statybos terminų žodynas*. Moksl. red. A. Kudzys, Vilnius.

LITERATŪRA

- DLKG 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius.
DŽ, 2003: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys, Vilnius (e. leidimas).
Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius.
Kaulakienė A. 1978: Fizikos ir technikos terminų sinonimijos vertinimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 51–55.
Kaulakienė A. 1994: Statybos terminų žodynai. – *Kalbotyra* 43 (1), 96–100.
Kaulakienė A. 2000: Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė. – *Terminologija* 6, 23–28.
Keinys St. 1974: Terminų sinonimijos klausimu. – *Leksikos ir sintaksės klausimai*, Šiauliai, 44–51.
Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.

- Klimavičius J. 1975: Tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija terminografijoje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16. *Lietuvių terminologija*, 91–123.
- Kniūkšta P. 1976: *Priesagos -inis būdvardžiai. Daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai*, Vilnius.
- KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas.
- LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius.
- Mitkevičienė A. 2004: V. Dubo visuotinės literatūros vadovėlio terminų variantai. – *Terminologija* 11, 119–144.
- Pikčilingis J. 1969: *Lėksinė ir gramatinė sinonimika*, Kaunas.
- Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius.
- TŽŽ 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys, Vilnius.
- Umbrasas A. 2004: Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. – *Terminologija* 11, 100–118.
- Urbutis V. 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius.
- Vaskelienė J. 2000: *Darybiniai sinonimai*, Šiauliai.
- Župerka K. 1983: *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius.
- Суперанская А. В. 2003: Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология. Вопросы теории*, Москва.

SYNONYMY OF BUILDING AND CIVIL ENGINEERING TERMINOLOGY

Summary

This paper analyzes in structure, derivation, meaning and development aspects 1653 different lines of synonyms presented in three term dictionaries of building and civil engineering: 1992 *Russian-Lithuanian term dictionary of building and civil engineering*, 1993 *English-Lithuanian term dictionary of building and civil engineering*, 2002 *Term dictionary of construction*. Considering facts building and civil engineering terminology is characterized by a variety of synonymy. A small number of lines of synonyms in new term dictionary shows steadied synonymy.

In respect of derivation of synonymous terms or synonymous components two big groups can be distinguished: **heterogeneous** synonymy, i. e. lines of synonyms of Lithuanian and borrowed terms and **homogeneous** synonymy, i. e. lines of synonyms of pure Lithuanian terms. According to structure, derivation and types of synonymy these two groups could be divided into 18 smaller groups.

In heterogeneous synonymy three smaller groups dominate: lines of synonyms of single-word Lithuanian and international terms [en *aerator* - *aeratorius*, *vėdintuvas* ALSTŽ 8], lines of synonyms of complex terms with Lithuanian and hybrid components [*ekvivalentinis storis*, *lygiavertis storis* - en *reduced thickness* STŽ 586], mixed lines of heterogeneous complex terms and borrowed single-word terms [*hidrantas*, *vandens kolonėlė* - en *hydrant* RLSTŽ 57]. In lines of synonyms of single-word terms and complex terms borrowed

terms are preferred [*monolitiškumas, vientisumas* (en *solidity*) RLSTŽ 462; *nominalusis skersmuo, vardinis skersmuo* - en *nominal diameter* STŽ 532]. In mixed lines of synonyms complex terms are preferred [*drožlių betonas, fibrolitas* - en *wood fiber concrete* STŽ 74]. Linguistically some synonyms are not equivalent [*vibruojamasis tankinimas, vibravimas* (en *compaction by vibration*) RLSTŽ 437]. Non-equivalence of synonyms could come from the broadness of borrowed terms, which can be covered by a few Lithuanian terms, and various possibilities of "synonymous" nomination [en *freight elevator* - *krovininis liftas, keltuvas* ALSTŽ 125]. During ten years heterogeneous synonymy of building and civil engineering has changed: in many cases in the new term dictionary it is possible to find only one synonym of earlier lines of synonyms [*farvateris, laivakelis* (en *clearway*) ALSTŽ 61 - *laivakelis* STŽ 300]. Furthermore, Lithuanian synonymy strengthened considerably and in many cases in the new term dictionary Lithuanian terms are preferred [*konsolė, gembė* (en *cantilever*) RLSTŽ 144 - *gembė* STŽ 166]. Many synonymous terms in the new dictionary are presented as separate terms [*diskas, skridinys* (en *disc*) RLSTŽ 75 - *diskas* STŽ 122, *skridinys* STŽ 543].

In homogeneous synonymy three smaller groups dominate: lines of synonyms of single-word terms [*aidas, atgarsis* - en *echo* STŽ 14], lines of synonyms of complex terms with synonymous subordinate components [*pakopos plotis, laiptelio plotis* - en *tread width* STŽ 430], mixed lines of synonyms of single-word and complex terms [*kreivių braižiklis, braižytuvas* - en *plotter* STŽ 81]. In single-word and complex term synonymy lexical synonyms dominate [en *blister* - *burbulas, pūslė* ALSTŽ 34], whereas derivative [*greitintuvas, greitiklis* (en *accelerator*) RLSTŽ 441] and grammatical synonyms [*pramoninė statyba, pramonės statyba* (en *industrialized construction*) RLSTŽ 405] are rather rare. Some derivative synonyms must be eliminated because of categorial polysemy [*sunkimasis, sunktis* - en *percolation* STŽ 596]. Typical grammatical synonyms are derivatives with the suffix *-tinis* and the participle [*klijuotoji sija, klijuotinė sija* (en *glueed girder*) RLSTŽ 19]. Linguistically some homogeneous synonyms are not equivalent [en *cooler* - *aušykla, aušinimo bokštas* ALSTŽ 82]. Non equivalence of synonyms could come from the broadness of borrowed terms, which can be covered by several Lithuanian terms, and synonymy of other language equivalents [*aukštuma, pakiluma* - en *hill, eminence* STŽ 60]. During ten years homogeneous synonymy has changed: most synonyms of the earlier term dictionaries are absent in the new dictionary and in many cases the new term dictionary prefers only one term [en *foreland* - *iškyšulys, ragas* ALSTŽ 152 - *iškyšulys* STŽ 207].

Robertas STUNŽINAS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308
E. paštas robertasst@lki.lt

Gauta 2005-10-24